

โฮจิมินห์กับสำนึกชาตินิยมทางไกลในชุมชนเกี่ยวบ่าวนครพนม Hồ Chí Minh and the Long-Distance Nationalism Consciousness in Kiều Bào Communities, Nakhon Phanom Province

สุริยา คำหวาน¹ และ ทวีศักดิ์ เผือกสม²
Suriya Khamwan¹ and Davisak Puaksom²

Article History

Received : December 26, 2018

Revised : August 28, 2019

Accepted : September 3, 2019

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับสำนึกชาตินิยมทางไกล (Long Distance Nationalism) ในชุมชนเกี่ยวบ่าวนครพนมที่เกิดขึ้นจากการสร้างลัทธิบูชาบุคคล (Cult of Personality) ด้วยประเพณีประดิษฐ์ (Invented Tradition) โดยการปรับเปลี่ยนประเพณีการบูชาบรรพบุรุษให้กลายเป็นการบูชาผู้นำของชาติด้วยการสร้างพื้นที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะของแท่นบูชาบิดุ่ภูมิ (Fatherland Altar-Bàn thờ tổ quốc) ที่ถูกจัดตั้งขึ้นในบ้านเรือนของเกี่ยวบ่าวนครพนม รวมถึงพื้นที่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ อุตรธานี และ มุกดาหาร นับตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1940 (ค.ศ.1948-1949) จนถึงปี 1975 ลัทธิบูชาบุคคลที่เกิดขึ้นถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ส่งผลให้เกี่ยวบ่าวนครพนมเกิดความเคารพ นับถือในตัวผู้นำสูงสุดคนเดียวกัน และการจินตนาการถึงความเป็นชาติในลักษณะเดียวกันชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในแผ่นดิน บิดุ่ภูมิ

คำสำคัญ : เกี่ยวบ่าว ; ชาตินิยมทางไกล ; ลัทธิบูชาบุคคล ; ประเพณีประดิษฐ์ ; โฮจิมินห์

¹ นิสิตปริญญาเอก สาขาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, Doctoral Student in Southeast Asian Studies, Faculty of Social Sciences, Naresuan University

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, Assistant Professor, Faculty of Social Sciences, Naresuan University

ABSTRACT

This article attempts to elaborate further understanding of Long Distance Nationalism which has been practiced among Kiều bào population of Nakhon Phanom province. This Long Distance Nationalism has been created by the Cult of Personality which was conceived via the Invented Tradition concept. The process was achieved by urging Vietnamese diaspora to supplant their ancestral worshipping practice with a national leader worshipping rite which eventually led to a creation of the sacred statute of the Fatherland Altars (Bàn thờ tổ quốc). The altars have consequently been enshrined in every kiều bào's household thereafter. The practice was also prevalent in other areas such as Udon Thani and Mukdahan from the late 1940s until 1975. The Cult of Personality has been an instrumental catalyst which compels the Kiều bào populace of Nakhon Phanom to revere the supreme leader and perceive the sense of nationhood in the same manners that their compatriots who live in the fatherland would pursue.

Keywords : Kiều bào ; Long-Distance Nationalism ; Cult of Personality ; Invented Tradition ; Hồ Chí Minh

บทนำ

การกลับเข้ามายึดครองอินโดจีนอีกครั้งของฝรั่งเศส ภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองในปี 1946 ได้ส่งผลให้เกิดการหลั่งไหลของชาวเวียดนามประมาณ 46,700 คน จากพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว และ ไทย-กัมพูชาลี้ภัยสงครามเข้ามาอาศัยในประเทศไทย โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครพนมจำนวนมาก ความหวาดระแวงของรัฐบาลไทยต่อการดำรงอยู่ของผู้อพยพชาวเวียดนามเหล่านี้ ซึ่งเริ่มต้นขึ้นนับตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1940 (ค.ศ.1948-1949) เป็นต้นมา ได้ส่งผลให้มีการจัดตั้งผู้อพยพชาวเวียดนามกลับสู่แผ่นดิน ปิฎภูมิในช่วงต้นทศวรรษ 1960 (ค.ศ.1960-1964) (Poole, 1970) อันเป็นสาเหตุให้เกี่ยวบ่าว (ชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในต่างประเทศ) ในนครพนมจากเดิมที่มีจำนวนมากถึง 22,620 คน ได้ลดจำนวนลง 12,542 คน ตลอดช่วงระยะเวลา 4 ปี (ปี 1960-1964) อย่างไรก็ดี ตัวเลขเชิงสถิติของศูนย์วิจัยและพัฒนาการทหารระหว่างไทย-สหรัฐ ในปี 1967 ระบุว่ายังมีชาวเวียดนามอพยพหลงเหลืออยู่ในนครพนม ภายหลังจากการส่งกลับสู่แผ่นดินปิฎภูมิอีกจำนวนมากถึง 8,528 คน (Joint Thai-U.S. Military Research and Development Center, 1967) ด้วยเหตุนี้จังหวัดนครพนมจึงกลายเป็นพื้นที่ซึ่งมีผู้อพยพชาวเวียดนามที่ผู้เขียนเรียกในบทความนี้ว่า “เกี่ยวบ่าว” (kiêu bào-ชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ภายนอกประเทศ) อาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทย

การสำรวจข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความทรงจำของเกี่ยวบ่าวในพื้นที่ พบว่าการดำรงอยู่ของเกี่ยวบ่าวอพยพจำนวนมากในพื้นที่เมืองชายแดน

แห่งนี้ได้ก่อให้เกิดสำนึกซึ่ง เบนเนดิก แอนเดอร์สัน (Anderson, 1998) นิยามว่าเป็นสำนึกชาตินิยมทางไกล (Long-distance Nationalism) นอกจากนั้นยังได้ปรากฏความทรงจำที่เกี่ยวข้องกับการเคารพบูชาโฮจิมินห์ด้วยนัยของลัทธิบูชาบุคคล (Cult of Personality) ที่มีความเข้มข้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1940 (ค.ศ.1948-1949) ไปจนถึงช่วงกลางทศวรรษ 1970 (ค.ศ.1975-1976) อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนพบว่า การศึกษาที่ผ่านมาแล้วยังไม่มีงานชิ้นใดที่ได้อธิบายถึงสำนึกชาตินิยมทางไกลที่เกิดขึ้นจากลัทธิบูชาบุคคล อันสัมพันธ์อยู่กับประเพณีประดิษฐ์ (The Invention of Tradition) แต่อย่างใด ด้วยเหตุนี้ บทความชิ้นนี้จึงต้องการอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเพณีประดิษฐ์กับลัทธิบูชาบุคคลว่ามีความสำคัญต่อการเกิดขึ้นของสำนึกชาตินิยมทางไกลได้อย่างไร ทั้งนี้ บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดนิพนธ์เรื่อง การสร้างชาตินิยมเชิงพื้นที่ ศึกษานี้: กรณีศึกษาชุมชน เหวียดเกี้ยวในนครพนม

ชาตินิยมทางไกล: สำนึกชาตินิยมของคนพลัดถิ่น

นอกจาก Anderson (1998) จะได้อธิบายแนวคิดที่ว่าด้วยความเป็นชาติ (Nation-ness) และ ลัทธิชาตินิยม (Nationalism) ว่าเป็นประดิษฐ์กรรมทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยเขาได้แบ่งชาตินิยมออกเป็น 4 แบบ ได้แก่ 1) ชาตินิยมของพวกคลีโอล (Creole Nationalism) ซึ่งเป็นชาตินิยมแบบแรกที่เกิดขึ้นในดินแดนอาณานิคมในทวีปอเมริกา 2) ชาตินิยมทางภาษาและชาติพันธุ์ (Ethno-linguistic Nationalism) ซึ่งเป็นชาตินิยมที่เกิดขึ้นในยุโรปภายหลังจากการปลดปล่อยดินแดนอาณานิคมในทวีปอเมริกา 3) ชาตินิยมทางการ (Official

Nationalism) ซึ่งริเริ่มโดยบรรดาราชวงศ์ในยุโรปเพื่อต่อต้านลัทธิชาตินิยมภาคประชาชนที่กำลังระบาดไปทั่วยุโรปตั้งแต่ทศวรรษ 1820 (ค.ศ.1820-1829) และ 4) ชาตินิยมต่อต้านอาณานิคม (Anti Colonial Nationalism) ซึ่งเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นในบรรดาชาติที่เคยตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกมาก่อน

ต่อมาในช่วงปี 1998 แอนเดอร์สัน (Anderson, 1998) ยังได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับชาตินิยมอีกรูปแบบหนึ่ง คือ ชาตินิยมทางไกล (Long-distance Nationalism) อันเป็นเป็นชาตินิยมที่ปรากฏในชุมชนพลัดถิ่นซึ่งมีผลมา จากการพัฒนาทางด้านการคมนาคมขนส่งซึ่งส่งผลให้มีผู้ คนอพยพโยกย้ายถิ่นฐานจากบ้านเกิดเมืองนอนของตน เพื่อไปทำงานและตั้งถิ่นฐานในประเทศอื่นๆ มากยิ่งขึ้น แอนเดอร์สันเสนอว่า กลุ่มคนพลัดถิ่นเหล่านี้มักจะบ่มเพาะสำนึกไทยหาอดีตและดินแดนบ้านเกิดของตนในฐานะแผ่นดินมาตุภูมิ โดยสำนึกเหล่านี้ยังคงถูกหล่อเลี้ยงและพุ่มพักภายใต้จิตสำนึกของผู้อพยพ และหากสบโอกาสพวกเขาก็พร้อมที่จะกลับไปมีปฏิสัมพันธ์กับแผ่นดินมาตุภูมิอยู่เสมอ ดังเช่น กรณีของนายอันเดรส ปาปานเดา (Andreas Papandreu) ชาวกรีซสัญชาติอเมริกันที่เดินทางกลับไปร่วมสังฆกรรมทางการเมืองและดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีกรีซถึงสองสมัย หรือกรณีของนายคิม เคธาวี (Kim Kethavy) ชาวอเมริกันเชื้อสายกัมพูชาที่แสดงความประสงค์ที่จะกลับไปเล่นการเมืองในประเทศกัมพูชา เป็นต้น

นอกจากนั้น สำนึกต่อดินแดน “มาตุภูมิ” ยังส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและการเมืองจากแดนไกล ดังเช่นในกรณีของกลุ่มวิศวะฮินดูบริษัท (Vishwa Hindu Parishad) หรือโลกสภาฮินดูที่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากชาวอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดูในอเมริกาเหนือและสหราชอาณาจักร การต่อสู้เรียกร้องของชาวอินเดียเชื้อสายซิกข์เพื่อก่อตั้งรัฐอิสระกาลิสถานที่ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนชาวซิกข์ในเมลเบิร์นและซิดนีย์ หรือกลุ่มกบฏพยัคฆ์หมิฟอแลมในจังหวัดจาฟนา ศรีลังกาที่ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนชาวหมิฟในโคลอนโดลอนดอนหรือพื้นที่อื่นๆ ผ่านเครือข่ายสังคมนออนไลน์หมิฟเน็ต เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าแอนเดอร์สันจะได้กล่าวถึงสำนึกความเป็นชาติที่อยู่ภายนอกขอบเขตของรัฐที่เขาให้คำจำกัดความว่าชาตินิยมทางไกลไปแล้ว แต่ทว่าบทวิเคราะห์ของแอนเดอร์สันยังไม่ได้กล่าวถึงสำนึกชาตินิยมทางไกลของกลุ่มคนพลัดถิ่นอันสืบเนื่องมาจากสภาวะอาณานิคมโดยเฉพาะในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนั้น แอนเดอร์สันก็ยังมิได้อธิบายถึงนัยสำคัญของลัทธิชาตินิยมที่ได้ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของสำนึกชาตินิยมทางไกลได้อย่างไร ดังนั้น ในบทความชิ้นนี้ผู้เขียน

จึงต้องการขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดว่าด้วยชาติในฐานะชุมชนจินตกรรมทางการเมืองที่ถูกสร้างขึ้น นอกจากนั้นความเป็นชาติก็ยังมีได้ถูกจำกัดไว้ภายใต้ขอบเขตของรัฐชาติเท่านั้น แต่มันยังสามารถปรากฏอยู่ภายนอกแผ่นดินปิตุภูมิโดยมีลัทธิชาไฮจิมนท์อันเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการพุ่มพักและหล่อเลี้ยงสำนึกความเป็นชาติภายในชุมชนเกี่ยวววนครพนม

ลัทธิชาตินิยม: การจรรโลงอำนาจและสำนึกชาตินิยม

คำว่า “ลัทธิชาตินิยม” ด้วยนัยที่พาดพิงถึงการสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้นำทางการเมืองได้ปรากฏขึ้นครั้งแรกในบทสุนทรพจน์ของนิกิต้า ครุชเชฟต่อที่ประชุมพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียตครั้งที่ 20 ในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ 1956 อันเป็นที่รับรู้ในชื่อ “บทปาฐกถาลับ” (The Secret Speech) ภายใต้หัวข้อ “ลัทธิชาตินิยมและผลของมัน” (On the Cult of Personality and Its Consequences) โดยมีเนื้อหาหลักในการวิพากษ์โจเซฟ สตาลิน บุคคลที่ดำรงตำแหน่งสูงสุดในพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียตก่อนหน้านี้ครุชเชฟ กล่าวได้ว่าบทปาฐกถาลับของครุชเชฟเปรียบเสมือนอาวุธทางการเมืองเชิงวาทกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการลบล้างภาพลักษณ์เผด็จการอำนาจนิยมภายในพรรคคอมมิวนิสต์โซเวียต โดยการกล่าวหาโจเซฟ สตาลินว่าเป็นผู้นำพระบอบเผด็จการอำนาจนิยมที่เบี่ยงเบนการปฏิวัติออกจากแนวทางแบบดั้งเดิมของเลนินด้วยการสร้างลัทธิชาตินิยมขึ้นมา (Popan, 2015)

ในกรณีของเวียดนามนั้น พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามได้นำเนื้อหาในบทปาฐกถาลับ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการวิพากษ์ลัทธิชาตินิยม (Sùng bái cá nhân) เพื่อนำเข้าร่วมหารือในการประชุมคณะกรรมการพรรคฯ ครั้งที่ 9 ระหว่างวันที่ 19-24 เมษายน 1956 เนื้อหาในเอกสารได้กล่าวโจมตีลัทธิชาตินิยมบุคคลว่าเกิดขึ้นจากซากเดนทางความคิดของระบอบศักดินาที่ยังคงตกทอดมาจนถึงปัจจุบันอย่างไรก็ดี การยกย่องตัวบุคคลของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เพื่อหลีกเลี่ยงภาวะเบี่ยงเบนที่จะนำไปสู่ลัทธิชาตินิยมตัวบุคคล โดยในท้ายที่สุด พรรคฯ ยังคงยืนยันที่จะยกย่องโฮจิมินห์ให้อยู่ในฐานะผู้นำสูงสุดแต่เพียงผู้เดียวต่อไปโดยอ้างว่า “ประชาชนและพรรคฯ จะต้องมีความคิดที่ก้าวหน้าซึ่งสามารถเป็นตัวแทนให้แก่ผลประโยชน์และความคิดของประชาชนยืนอยู่แถวหน้าของการต่อสู้ในฐานะผู้นำของปวงชน” ดังนั้น “การที่พวกเราให้ความสำคัญต่อบทบาทการนำของประธานโฮจิมินห์จึงเป็นสิ่งที่ชอบธรรมแล้ว” (Đảng Cộng sản Việt Nam, 2002)

สำหรับแง่มุมทางวิชาการ นับตั้งแต่ปี 1995 เป็นต้นมาก็ได้เริ่มมีการทำความเข้าใจเกี่ยวกับลัทธิโฮจิมินห์โดยนักวิชาการด้านเวียดนามศึกษา ทั้งนี้ เหวะเตมโห่ต่าย (Ho Tai, 1995) ได้เปิดประเด็นการศึกษาเกี่ยวกับการสร้างลัทธิโฮจิมินห์ (Ho Chi Minh's Cult) ว่ามีแนวโน้มที่จะถูกสร้างขึ้นอย่างรัดกุมภายใต้การริเริ่มของโฮจิมินห์เองก่อนที่จะถึงแก่อสัญกรรมในปี 1969 อย่างไรก็ตามงานของเหวะเตมได้มุ่งเน้นไปที่การอภิปรายถึงการสร้างลัทธิบูชาบุคคลภายหลังการถึงแก่อสัญกรรมของโฮจิมินห์ (Ho Chi Minh's Posthumous Cult) ผ่านพื้นที่แห่งความทรงจำ เช่น พิพิธภัณฑโฮจิมินห์เป็นสำคัญ จากนั้น วิลเลียม เจ ดุยเกอร์ (Duiker, 2000) ก็ได้เสนอแนวคิดที่สอดคล้องกับเหวะเตมโห่ต่ายว่า แม้โฮจิมินห์จะมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างค่อนข้างจำกัดในช่วงบั้นปลายของชีวิต ทว่าภาพลักษณ์ของโฮจิมินห์ยังคงถูกพร่ำคา และรัฐนำมาใช้ในการสร้างลัทธิพิธี (The State Cult of Ho Chi Minh) ที่มีเป้าหมายหลักในการผูกตึงประชาชนให้อยู่ภายใต้การชี้นำของพร่ำคา ท่ามกลางบริบททางการเมืองที่ผันผวนภายหลังการรวมชาติในปี 1975 และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนับตั้งแต่ปี 1986 เป็นต้นมา

มารินา มาเรดา (Marouda, 2013) ได้เสนอมุมมองทางด้านมานุษยวิทยาเพื่ออธิบายถึงการสร้างความทรงจำต่อโฮจิมินห์ให้กลายเป็นเสาหลักแห่งความทรงจำทางประวัติศาสตร์แห่งชาติ (Monumentalizing Project) พร่ำคา และรัฐได้ส่งเสริมการสร้างอนุสรณ์สถานโฮจิมินห์ขึ้นในพื้นที่ต่างๆ ในช่วงระยะเวลาภายหลังจากที่โฮจิมินห์ถึงแก่อสัญกรรม โดยเฉพาะภายหลังจากการดำเนินนโยบายปฏิรูปทางเศรษฐกิจ (Đổi mới) ในปี 1986 กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า พร่ำคา และรัฐได้พยายามฉาบเคลือบความทรงจำในการปฏิวัติของโฮจิมินห์ลงไปในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เพื่อสร้างความทรงจำให้แก่ชาวเวียดนามรุ่นใหม่ที่เกิดและเติบโตขึ้นมาในยุคหลังการปฏิวัติให้เกิดการจดจำโฮจิมินห์ในฐานะบิดาแห่งเอกราชของชาติเพื่อธำรงระบอบการปกครองสืบไป

งานบางชิ้นขยายขอบเขตการอภิปรายถึงลัทธิ โฮจิมินห์ออกไปยังพื้นที่แห่งความทรงจำภายนอกประเทศโดยปีแอร์ บรอซซ์ (Brocheux, 2007) เสนอว่า ภายหลังจากการถึงแก่อสัญกรรมในปี 1969 โฮจิมินห์ได้กลายเป็นสิ่งที่ บรอซซ์ให้คำนิยามในเชิงอุปมาว่า “มนุษย์หินอ่อน” (Man of Marble) เนื่องจากรูปปั้นของเขาได้ปรากฏให้เห็นทั้งในประเทศเวียดนามและในพื้นที่อื่นๆ เช่น มอริสโค มาดากาสกา หรือแม้กระทั่งในหมู่บ้านนาจอก (นครพนม) อย่างไรก็ตามบรอซซ์ได้กล่าวถึงเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ภายนอกประเทศไว้ในส่วนของบทนำเท่านั้นและไม่ได้อภิปราย

ถึงการสร้างลัทธิโฮจิมินห์ภายนอกประเทศ อย่างจริงจังมากนัก สำหรับในประเทศเวียดนามโฮจิมินห์ได้กลายเป็นเป้าหมายในการสรรเสริญเชิงศาสนาโดยถูกนำไปผูกโยงเข้ากับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน พระโพธิสัตว์ หรือแม้กระทั่งรูปเคารพในลัทธิกาวต่าย ข้อเสนอดังกล่าวยังสอดคล้องกับจวันหว่าง (Hoang, 2016) นักวิชาการชาวเวียดนามที่ได้ศึกษาพัฒนาการของลัทธิพิธีที่ยกย่องและบูชาโฮจิมินห์ในฐานะ “เง็กเซียนฮ่องเต้” เพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่สัมพันธ์กับปัญหาความเป็นอยู่ ทุกข์โศก โรคภัย การเมือง การนับถือศาสนา และแม้กระทั่งความขัดแย้งทางด้านอธิปไตยของชาติที่เกิดขึ้นในช่วงหลังการปฏิรูปทางเศรษฐกิจ (Đổi Mới) นับตั้งแต่ปี 1986 เป็นต้นมา

สำหรับเดวิด จี มาร์ร (Marr, 2013) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความศรัทธาในตัวโฮจิมินห์ไว้ว่า รัฐชาติเวียดนามสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงอำนาจนำทางการเมืองและบารมีของโฮจิมินห์อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ มาร์รอธิบายว่าโฮจิมินห์มีลักษณะของผู้นำเชิงบารมี (Charismatic Leaders) ที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลและอุทิศตนเพื่อภารกิจส่วนรวมอย่าง แกร่งกล้า ภาพลักษณ์ดังกล่าวของโฮจิมินห์ได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างชาติและการทำสงครามต่อต้านจักรวรรดินิยมตะวันตก ความศรัทธาของชาวบ้านต่อโฮจิมินห์ดูเหมือนจะมีลักษณะของความเลื่อมใสในเชิงศาสนามากกว่าที่ผู้คนจะรับรู้ตัวตนของเขาในรูปแบบของคัมภีร์พระคัมภีร์ในยุคศักดินา อีกทั้งโฮจิมินห์ยังถูกรับรู้ด้วยภาพลักษณ์ของบุคคลที่มีความผสมผสานกันระหว่างศีลธรรม อำนาจและความรอบรู้โลกกว้างอีกด้วย

สำหรับงานที่ชี้ชัดว่าโฮจิมินห์เองนั้นแหละคือองค์ประธานในการสร้างลัทธิบูชาตนเองขึ้นมาได้รับการเสนอโดยออลกาตอร์ (Dror, 2016) ซึ่งได้ศึกษาการก่อตัวของลัทธิโฮจิมินห์ (Ho Chi Minh Cult) ในรูปแบบศาสนาการเมือง (Political Religion) ดรอร์ได้อธิบายถึงบทบาทของโฮจิมินห์ที่มีต่อการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ตนเองในฐานะ “บิดาแห่งชาติ” ที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนทุกครัวเรือน โดยสังเกตได้จากการเลือกใช้คำเรียกเครือญาติเพื่อสื่อสารกับ พี่น้องประชาชนประหนึ่งคนในครอบครัวเดียวกันด้วยคำว่า “ป้าโฮ” (ลุงโฮ) หรือการเขียนและเผยแพร่อัตชีวประวัติของตนเองผ่านนามปากกาของบุคคลอื่นๆ เช่น “รวมเรื่องสั้นโฮจิมินห์” ฉบับภาษาจีนภายใต้นามแฝง เจิ่นเซินเตียน (Trần Dân Tiên) และ “ชีวประวัติประธานโฮจิมินห์” (Tiểu sử Hồ Chủ Tịch) ฉบับภาษาเวียดนามที่เผยแพร่ในฝรั่งเศส ภายใต้นามแฝงว่า เจิ่นหรั่งแซ้ง (Trần Ngọc Danh) รวมถึง “รวมเรื่องสั้นการปฏิวัติของประธานโฮจิมินห์” (Những mẩu

chuyện về đời hoạt động của Hồ Chủ tịch) ฉบับแปลภาษาเวียดนามโดยเงินเงินเตียน (Trần Dân Tiên) เป็นต้น

สรุปว่า ข้อเสนอของงานวิชาการที่ได้กล่าวถึงไปแล้วนั้น ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของลัทธิโฮจิมินห์ อย่างน้อยสามแนวทาง ได้แก่ 1) งานที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามและรัฐบาลเวียดนามในฐานะแกนกลางในการขับเคลื่อนกระบวนการยกย่องสรรเสริญและการสร้างลัทธิบูชาโฮจิมินห์ (Ho Tai, 1995; Duiker, 2000; Brocheux, 2007; Marouda, 2013; Marr, 2013) 2) งานที่ให้น้ำหนักในการอธิบายว่าโฮจิมินห์เป็นองค์ประธานในการจัดวางตนเองให้อยู่ในฐานะผู้นำสูงสุดอันนำไปสู่ลัทธิโฮจิมินห์ (Dror, 2016) และ 3) งานที่ให้คำอธิบายว่าประชาชนก็เป็นผู้สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่โฮจิมินห์ และถูกใช้เพื่อเคลื่อนไหวในรูปแบบลัทธิพิธีที่อิงแอบอยู่กับสำนักชาตินิยม (Hoang, 2016) อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีงานชิ้นใดเลยที่สร้างคำอธิบายเกี่ยวกับการเกิดขึ้นของลัทธิโฮจิมินห์ในพื้นที่ชุมชนชาวเวียดนามพลัดถิ่น (Kiêu Bào) อันสัมพันธ์กับการเกิดขึ้นของสำนักชาตินิยมทางไกลในเมืองไทย รวมถึงในพื้นที่อื่นๆ ได้อย่างเพียงพอ ดังนั้น ในหัวข้อต่อไปผู้วิจัยจึงต้องการนำเสนอว่าการสร้างลัทธิบูชาบุคคลให้แก่ผู้นำสูงสุดของชาติมิได้จำกัดอยู่แค่เพียงภายในขอบเขตอธิปไตยของรัฐชาติเท่านั้น หากแต่มันยังสามารถเกิดขึ้นได้ในชุมชนพลัดถิ่นซึ่งสมาชิกในชุมชนอาศัยอยู่ภายนอกแผ่นดินปิตุภูมิและยังเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งในการก่อตัวของสำนักชาตินิยมทางไกลอีกด้วย

ประเพณีประดิษฐ์กับการสร้างลัทธิบูชาบุคคล

เอเดรียน โปพัน (Popan, 2015) เสนอว่าลัทธิบูชาบุคคลคือลักษณะของการยกย่องสรรเสริญตัวผู้นำต่อหน้าสาธารณชนด้วยการกล่าวอ้างถึงความสามารถอันล้นเหลือของผู้นำอย่าง ลักษณะดังกล่าวได้ปรากฏให้เห็นในรัฐสังคมนิยมหลายแห่งที่มีการเชิดชูตัวผู้นำเพื่ออ้างไว้ซึ่งระบอบการปกครองของตน นอกจากนั้นโปพันยังได้เสนอแนวทางการศึกษาลัทธิบูชาบุคคลผ่านแนวคิดประเพณีประดิษฐ์ (Invented Tradition) ที่เสนอโดยฮิโรชิ ฮอบส์บอว์ม และ เทอเรนซ์ แรเงอร์ (Hobsbawm & Ranger, 1983) ซึ่งอธิบายว่าประเพณีประดิษฐ์หมายถึงปฏิบัติการเชิงประเพณีที่มีเป้าหมายเพื่อการควบคุมสังคมผ่านกลไกเชิงประเพณีอันก่อให้เกิดการยอมรับต่อกฎเกณฑ์ พิธีกรรม หรือสัญลักษณ์ต่างๆ ทั้งโดยเปิดเผยและปิดลับด้วยการเน้นย้ำถึงค่านิยมและบรรทัดฐานบางอย่างแล้วซ้ำเล่าจนกระทั่งสมาชิกในสังคมเกิดการยอมรับไปโดยปริยาย การประดิษฐ์ประเพณีประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญคือการทำให้เกิดเป็นระเบียบแบบแผน (Formalization)

และมีลักษณะของพิธีกรรม (Ritualization) ด้วยการนำอดีตมาอ้างอิงอย่างซ้ำๆ สำหรับในกรณีของประเพณีประดิษฐ์ที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของการปฏิวัติหรือการเคลื่อนไหวในเชิงการเปลี่ยนแปลงของสังคมแบบก้าวหน้า (Progressive Movements) ซึ่งมักจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบที่มีความแตกหักกับยุคสมัยที่ดำเนินมาก่อนหน้านั้นมักจะมียุคที่สัมพันธ์กับตัวมันเองและกลายเป็นหมุดหมายที่สามารถใช้อ้างอิงได้อย่างเด่นชัดดังเช่นในกรณีของเหตุการณ์ปฏิวัติฝรั่งเศสในปี 1789 เป็นต้น

งานการศึกษาเกี่ยวกับลัทธิบูชาบุคคลภายใต้มนโฑทัศน์ประเพณีประดิษฐ์ได้เผยให้เห็นว่าโดยทั่วไปลัทธิบูชาบุคคลมักจะมีลักษณะที่สำคัญอยู่สองประการ คือ 1) การเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองเพื่อแทนที่อุดมการณ์ทางศาสนา ภายใต้วิธีคิดดังกล่าวการเฉลิมฉลองประจำปีเนื่องในวาระสำคัญทางศาสนาโดยเฉพาะในประเทศสังคมนิยมได้กลายเป็นหนึ่งในเป้าหมายหลักที่จำต้องถูกลดทอนความสำคัญลงโดยหันไปให้ความสำคัญกับวาระสำคัญของระบอบใหม่มากยิ่งขึ้น 2) การหยิบเอาอดีตกลับมาใช้เพื่อสร้างประเพณีใหม่ ดังเช่น การสรรเสริญตัวผู้นำด้วยวลีที่คล้ายคลึงกับการสรรเสริญองค์จักรพรรดิว่า “ท่านประธานเหมาจงเจริญ หมื่นปีหมื่นปี หมื่นหมื่นปี” เป็นต้น (Popan, 2015) การบูชาโฮจิมินห์ในชุมชนเกี่ยวกับวาระครบรอบที่จะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไปจึงมีความสอดคล้องกับลักษณะของประเพณีประดิษฐ์

แทนบูชาปิตุภูมิกับการเทิดทูนโฮจิมินห์ในฐานะเทพเจ้าที่ยังมีชีวิตในชุมชนเกี่ยวกับในเมืองไทย

เดวิด มาร์ (Marr, 1984) ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์เวียดนามตั้งข้อสังเกตไว้ว่า แทนบูชาปิตุภูมิ (Bàn thờ tổ quốc) ในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของความเป็นชาติได้ปรากฏให้เห็นในหลายพื้นที่ของกรุงฮานอยตั้งแต่ช่วงการปฏิวัติเดือนสิงหาคม ปี 1945 เป็นต้นมา มาร์เสนอว่า แทนบูชาปิตุภูมิเป็นการหยิบยืมเอาประเพณีดั้งเดิมที่สัมพันธ์กับธรรมเนียมการเคารพบูชาบรรพบุรุษมาประยุกต์ใช้โดยมีเป้าหมายเพื่อปลุกเร้าให้ชาวเวียดนามเกิดความรักชาติ ทั้งยังเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ปัจเจกบุคคลได้ตระหนักถึงภารกิจอันศักดิ์สิทธิ์ของการเป็นพลเมืองเวียดนามภายใต้บริบทของระบอบใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทั้งนี้ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้มีความเข้มข้นยิ่งขึ้นภายหลังจากการเปิดเผยตัวตนของโฮจิมินห์ในฐานะผู้นำสูงสุดของรัฐในพิธีประกาศเอกราชและการสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามในวันที่ 2 กันยายน 1945 ซึ่งส่งผลให้โฮจิมินห์ได้กลายเป็นบุคคลที่ดำรงอยู่ในสถานะศูนย์กลางของอุดมการณ์ทางการเมืองแบบใหม่ (A New Synthesis of Ideologies) นับตั้งแต่ปลายปี 1945 เป็นต้นมา

สำหรับในเมืองไทย ผู้เขียนพบว่าได้มีการอ้างอิงถึงแท่นบูชาปิตุภูมิเป็นครั้งแรกก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ปฏิวัติเดือนสิงหาคม 1945 ดังที่มาร์ได้เคยเสนอไว้เสียอีก ทั้งนี้ ในเอกสารที่ขบวนการเวียดนามตั้งส่งมายังแกนนำองค์กรชาตินิยมของเกี๊ยะบาวในเมืองไทยในช่วงเดือนตุลาคม 1944 ซึ่งมีเนื้อหาเชิญชวนให้บรรดาสหายนแกนนำขบวนการชาตินิยมของเกี๊ยะบาวในเมืองไทยได้เข้าร่วมการประชุมในเวียดนามได้ปรากฏถ้อยคำของการกล่าวคำสาบานต่อหน้าแท่นบูชาปิตุภูมิว่าจะทุ่มเทจิตวิญญาณและสรรพกำลังที่มีอยู่เพื่อนำพาบ้านเมืองไปสู่การเป็นชาติเอกราช เพื่อความผาสุกเอกราช และเสรีภาพสืบไป (Đảng Cộng sản Việt Nam, 2000) ด้วยเหตุนี้ จึงอาจยืนยันได้ว่าแท่นบูชาปิตุภูมิยังได้ปรากฏในชุมชนเกี๊ยะบาวพลัดถิ่นในเมืองไทยตั้งแต่กลางทศวรรษ 1940 (ค.ศ. 1945-1946) เช่นเดียวกับที่ได้ปรากฏในประเทศเวียดนามเช่นกัน

โดยช่วงปลายทศวรรษ 1940 (ค.ศ.1948-1949) ฝ่ายความมั่นคงไทยภายใต้การนำของรัฐบาลทหารได้เริ่มห้ามปรามมิให้ชาวเวียดนามในเมืองไทยแสดงออกถึงสัญลักษณ์แห่งความเป็นชาติอันเนื่องมาจากความหวาดระแวงเกี่ยวกับการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ อย่างไรก็ตาม ตามบ้านเรือนของเกี๊ยะบาวนครพนมจำนวนมากยังได้มีการจัดตั้งแท่นบูชาปิตุภูมิเอาไว้ในที่มืดซิดและลับสายตาจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยมากยิ่งขึ้น ต่อกรณีดังกล่าว เอกสารสรุปความทรงจำของเกี๊ยะบาวนครพนมได้อธิบายถึงสถานการณ์ที่เกี๊ยะบาวนครพนมต้องเผชิญหน้ากับความกดดันจากฝ่ายความมั่นคงของไทยอย่างต่อเนื่อง และส่งผลให้องค์กรชาตินิยมของเกี๊ยะบาวในพื้นที่นครพนมได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการเคลื่อนไหวภายใต้บริบทใหม่แต่ยังคงสานต่อแนวทางการเสริมสร้างสำนึกชาตินิยมทางไกลเอาไว้ในปณิธาน “รักษารัฐธรรมนูญการเคลื่อนไหวของเกี๊ยะบาวต่อไปอย่างมั่นคง เพื่อสานต่อภารกิจการต่อต้านฝรั่งเศสผู้รุกราน” (Giữ vững cơ sở kiều bào để tích cực góp phần chống Pháp xâm lược) ข้อความดังกล่าวได้เผยให้เห็นความสำคัญของชุมชนเวียดนามพลัดถิ่นในภาคอีสานในฐานะพื้นที่แนวหลังที่มีความเหมาะสมในการระดมการสนับสนุนจากเกี๊ยะบาวพลัดถิ่นเพื่อภารกิจต่อต้านอาณานิคมซึ่งได้ดำเนินมาตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 19 (Hoan, 1978)

ในการนี้ กิจกรรมเชิงประเพณีและความเชื่อทางศาสนาได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญที่ถูกใช้ในการต่อสู้เชิงอุดมการณ์กับฝ่ายความมั่นคงของไทยและหน่วยงานโฆษณาชวนเชื่อของฝ่ายเวียดนามใต้ (Phòng Thông tin Việt Nam Cộng hoà) ที่ได้ถูกจัดตั้งขึ้นในจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสานรวมถึงจังหวัดนครพนมด้วยเหตุนี้ สมาคมเหวียดเกี๊ยะกัวชาติ (Hội Việt kiều cứu quốc) ซึ่งเป็นองค์กรแกนนำการเคลื่อนไหวเชิงชาตินิยมของเกี๊ยะบาว

ในเมืองไทยจึงได้มีการรณรงค์ให้มีการจัดตั้งแท่นบูชาปิตุภูมิซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญคือรูปภาพโฮจิมินห์ที่ถูกกำหนดให้ประดับอยู่บริเวณพื้นที่ศูนย์กลางของแท่นบูชาปิตุภูมิ นอกจากนั้น ยังได้มีการประดับคำขวัญที่มีนัยของการเรียกร้องให้เกี๊ยะบาวนครพนมได้คำนึงถึงแผ่นดินปิตุภูมิและการเคารพในผู้นำสูงสุดของชาติ (เวียดนาม) เช่น “ปิตุภูมิเหนือสิ่งอื่นใด” (Tổ quốc trên hết) “โฮจิมินห์จงเจริญ” (Hồ Chí Minh muôn năm) “ขยัน ประหยัด อุตุน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” (Cần kiệm, nhân nại, tương trợ) “เวียดนาม-ไทยใกล้ชิดจงเจริญ” (Việt - Thái thân thiện muôn năm) เป็นต้น ในบางกรณียังได้พบการอ้างอิงถึงความศักดิ์สิทธิ์และการประสพเคราะห์กรรมเนื่องจากการทำลายแท่นบูชาปิตุภูมิเพื่อเป็นการย้ำเตือนมิให้มีการละเมิดแท่นบูชาปิตุภูมิอีกด้วย (Chinh, 2013)

เอกสารที่เรียบเรียงโดยแกนนำขบวนการชาตินิยมของชาวเวียดนามในเมืองไทยระบุว่า การรณรงค์ให้เกี๊ยะบาวจัดตั้งแท่นบูชาปิตุภูมิเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1940 (ค.ศ. 1948 - 1949) เพื่อเน้นย้ำให้ครอบครัวชาวเวียดนามในเมืองไทยได้ประดับประดาและตกแต่งแท่นบูชาปิตุภูมิในบ้านเรือนของตนให้มีความสง่างาม โดยให้ประดับธงชาติเวียดนามไว้เหนือแท่นบูชาปิตุภูมิและให้บุชารชชาติเวียดนามประหนึ่งตั้งเครื่องรางของขลัง (bùa hộ mệnh) อีกทั้งยังสร้างค่านิยมให้เกี๊ยะบาวอุปมาอุปไมยโฮจิมินห์ประหนึ่งดังภาพอันศักดิ์สิทธิ์ขององค์เทพเจ้าที่ยังคงดำเนินชีวิตอยู่บนโลกมนุษย์ (Ông thần sống) นอกจากนั้นยังได้มีการกำหนดคำขวัญที่มีความหมายเชื่อมโยงไปสู่การสำนึกความเป็นชาติและการบูชาตัวผู้นำของชาติ เช่น “ปิตุภูมิเหนือสิ่งอื่นใด” (tổ quốc trên hết), “ขยัน ประหยัด อุตุน เพื่อก้าวข้ามความยากลำบาก” (cần kiệm nhân nại vượt gian khổ), “เวียดนาม-ไทยใกล้ชิดจงเจริญ” (Việt-Thái thân thiện muôn năm) และ “ประธานโฮจิมินห์จงเจริญ” (Hồ Chủ tịch muôn năm) (An, 1977) กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า แท่นบูชาบรรพบุรุษตามธรรมเนียมดั้งเดิมของชาวเวียดนามได้ถูกนำมาใช้เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ความเป็นชาติและการยกย่องโฮจิมินห์ไว้ในฐานะผู้นำสูงสุดของชาติ พื้นที่แท่นบูชาปิตุภูมิยังได้กลายเป็นพื้นที่ในการสร้างความหมายและความทรงจำเนื่องในวาระสำคัญของชาติ (เวียดนาม) ไม่ว่าจะเป็นวันเกิดโฮจิมินห์ วันชาติเวียดนาม หรือวันขึ้นปีใหม่ตามประเพณีของชาวเวียดนามล้วนสัมพันธ์กับแท่นบูชาปิตุภูมิในฐานะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อันเชื่อมโยงไปสู่สำนึกชาตินิยมทางไกลของเกี๊ยะบาวแทบทั้งสิ้น สำหรับพิธีกรรมในการแสดงความเคารพต่อประธานโฮจิมินห์และแท่นบูชาปิตุภูมิในวาระดังกล่าวมักจะดำเนินไปอย่างเคร่งครัดแต่เรียบง่ายและมีลักษณะของพิธีกรรม

ทางการเมืองมากกว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนา กล่าวคือ เมื่อถึงวันสำคัญ เช่น วันเต็ด (ตรุษญวน) สมาชิกในครอบครัวจะพากันแต่งกายด้วยเสื้อผ้าชุดใหม่เพื่อความเป็นสิริมงคลและรวมตัวกันบริเวณหน้าแท่นบูชาปิตุภูมิที่ได้มีการตกแต่งให้สง่างามเอาไว้ล่วงหน้า จากนั้น หัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้นำในการกล่าวคำอวยพรและให้คำมั่นแก่ประธานโฮจิมินห์และแผ่นดินปิตุภูมิด้วยถ้อยวาจาที่ปรากฏอยู่บนแท่นบูชาปิตุภูมิ เช่น “ปิตุภูมิเหนือสิ่งอื่นใด” (Tổ quốc trên hết) “โฮจิมินห์จงเจริญ” (Hồ Chí Minh muôn năm) “ขยัน ประหยัด อุตุน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” (Cần kiệm, nhân nại, tương trợ) “เวียดนาม-ไทยใกล้ชิดจงเจริญ” (Việt - Thái thân thiện muôn năm) เป็นต้น (Cuong, Interview 18 February 2019) สำหรับในวันเกิดโฮจิมินห์ (19 พฤษภาคม) จะมีการกล่าวคำอวยพรต่อหน้าแท่นบูชาปิตุภูมิ เช่น “พวกเราขออวยพรให้ลุงโฮมีสุขภาพที่สมบูรณ์แข็งแรงเพื่อเป็นเสาหลักในการนำพาชาติบ้านเมืองต่อต้านศัตรูและการพัฒนาสู่ความรุ่งเรือง” นอกจากนี้ ในวันชาติเวียดนาม (2 กันยายน) ก็จะมีการกล่าวถึงคุณูปการของประธานโฮจิมินห์ในการประกาศเอกราชของชาติในปี 1946 และการนำพากองทัพต่อต้านฝรั่งเศสและอเมริกาเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวได้รับทราบจนเกิดเป็นความทรงจำ อีกทั้งในการประกอบพิธีเช่นไหว้บรรพบุรุษในแต่ละครั้งก็จะต้องทำการจุดธูปเทียนและเตรียมของเซ่นไหว้สำหรับแท่นบูชาปิตุภูมิอีกด้วย (Vo Binh, Interview 20 February 2019)

เกี่ยวกับที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนาจอก (หมู่บ้านมิตรภาพไทย-เวียดนาม) ผู้หนึ่งได้กล่าวถึงบรรยากาศการเฉลิมฉลองเนื่องในวันสำคัญของชาติที่ตนเองได้เคยเข้าร่วมในช่วงวัยเยาว์ไว้ว่า “เมื่อถึงวันสำคัญต่างๆ เช่น วันเกิด บักโฮ [ลุงโฮ] วันเต็ด [ปีใหม่เวียดนาม] วันก๊วกแข็ง [วันชาติเวียดนาม] พวกเด็กๆ ก็จะมารวมตัวกันที่บ้านของผม พวกผู้ใหญ่ก็จะเอาขนมและลูกอมจากลุงโฮ (kẹo Bác Hồ) มาแจกจริงๆ แล้วก็เป็ขนมที่หามาเองนี้แหละ เด็กคนไหนที่ไม่ได้ขนมก็จะเสียใจที่ไม่ได้รับขนมจากลุงโฮ” (Pattana, Interview 12 July 2016) ในขณะที่อดีตครูสอนภาษาเวียดนามอีกท่านหนึ่งได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมว่า “ที่เรียกว่าขนมลุงโฮเพราะขนมที่เอามาแจกเป็นขนมที่นำลงมาจากแท่นบูชาปิตุภูมิจึงเรียกว่าขนมลุงโฮ ไม่ใช่ขนมที่เอามาจากเวียดนามหรอก” (Lo, Interview 12 July 2016)

เกี่ยวกับอีกคนหนึ่งให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า แม้กระทั่งวาระสำคัญภายในครอบครัวของเกี่ยวกับก็ยังต้องมีพิธีการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับแท่นบูชาปิตุภูมิเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ “เรามักจะขอให้ท่าน (โฮจิมินห์) ปกปักษ์รักษาในการเดินทาง การทำมาค้าขาย หรือแม้แต่ในงานแต่งงานก็ยังต้องไปจุดธูปบอกกล่าวต่อหน้า

แท่นบูชาปิตุภูมิว่าครอบครัวนี้ได้รับหญิงสาวคนนีมาเป็นลูกสะใภ้แล้ว” เขาได้อธิบายเพิ่มเติมว่าการทำพิธีต่อหน้าแท่นบูชาปิตุภูมิมีความละเอียดคล้ายคลึงกับการที่คนไทยจะต้องประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอยู่เป็นประจำ “ก็เหมือนคนไทยที่จะต้องบูชาพระพุทธรูปก่อนคนเวียดนามก็เช่นกัน เวลาจะเซ่นไหว้อะไรก็ต้องจุดธูปบอก แท่นบูชาปิตุภูมิเสียก่อน” นอกจากนั้น พิธีกรรมเช่นไหว้ โฮจิมินห์ต่อหน้าแท่นบูชาปิตุภูมิในพิธีแต่งงานก็ยังมักจะปรากฏเจ้าหน้าที่ขององค์กรชาตินิยมในระดับท้องถิ่น (cán bộ địa phương) มาเข้าร่วมเป็นสักขีพยานให้แก่คู่บ่าวสาวอยู่เสมอ (Hai, Interview 24 August 2017) ดังนั้น พื้นที่แท่นบูชาปิตุภูมิ นอกจากจะเป็นพื้นที่ในการเชิดชูและตอกย้ำถึงความเป็นชาติว่ามีความสำคัญเหนือความเป็นครอบครัวแล้วยังถือเป็นพื้นที่ในการให้ความหมายแก่เจ้าหน้าที่องค์กรชาตินิยมในฐานะผู้นำทางความคิดและผู้กำกับดูแลพฤติกรรมในเชิงชาตินิยมของเกี่ยวกับอีกด้วย

เกี่ยวกับสตรีชาวอุดรธานีผู้หนึ่งให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันว่า “บ้านไหนก็มีแท่นบูชาปิตุภูมิพร้อมด้วยคำขวัญ ‘ปิตุภูมิเหนือสิ่งอื่นใด’ ‘ประธานโฮจิมินห์’ ‘เวียดนาม-ไทยใกล้ชิดจงเจริญ’ และ ‘ขยัน ประหยัด บากบั่น เพื่อก้าวข้ามอุปสรรค’ นอกจากนี้ งานแต่งงานก็ต้องมีแท่นบูชาปิตุภูมิด้วย” (Huong, Interview 24 August 2017) ยิ่งไปกว่านั้น เกี่ยวกับหนุ่มสาวที่ตกลงปลงใจที่จะสร้างครอบครัวใหม่ร่วมกันก็ต้องผ่านการประกอบพิธีกรรมสำคัญที่เรียกว่า “พิธีคารวะปิตุภูมิ” (Làm lễ Tổ quốc) ต่อหน้าแท่นบูชาปิตุภูมิที่ได้จัดขึ้นทั้งที่บ้านเจ้าบ่าวและบ้านเจ้าสาว นอกจากนั้น คู่บ่าวสาวยังจะต้องร่วมกันร้องเพลง “สรรเสริญท่านผู้นำ” (Lãnh tụ ca) หรือ “สรรเสริญประธานโฮ” (Ca ngợi Hồ Chủ tịch) ก่อนที่จะเข้าไปประกอบพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษของตน (lễ gia tiên) ในท้ายที่สุด คู่บ่าวสาวจะออกมายืนต่อหน้าแท่นบูชาปิตุภูมิอีกครั้งเพื่อประกาศให้สมาชิกในชุมชนได้รับทราบว่าบัดนี้ คู่บ่าวสาวได้เปลี่ยนสถานะเป็นสามี-ภรรยากันแล้ว (Trong, Interview 13 November 2018) ทั้งนี้ พิธีกรรมดังกล่าว รวมถึงแท่นบูชาปิตุภูมิได้เริ่มเลือนหายไปจากชุมชนเกี่ยวกับภายหลังจากยุคการเคลื่อนไหวขององค์กรชาตินิยมของชาวเวียดนามในเมืองไทย และการเริ่มปรับตัวเข้าสู่สังคมไทยในช่วงหลังสงครามเวียดนาม นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1970 (ค.ศ.1975-1976) เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนได้พบว่ายังมีเกี่ยวกับอีกส่วนหนึ่งที่มีความเห็นแตกต่างออกไปจากความคิดกระแสหลักที่ได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น เกี่ยวกับบางคนได้ตั้งข้อสงสัยในเรื่องการบูชาโฮจิมินห์และการจัดตั้งแท่นบูชาปิตุภูมิที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวว่าเป็นกลไกที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับการปลูกกระแสชาตินิยม ขยายวัยเกษียณอายุผู้หนึ่งที่เติบโตขึ้นมาในครอบครัว

เกี่ยวกับอวอพยพและได้พบเห็นการจัดตั้งแท่นบูชาปิตุภูมิในบ้านเรือนของตนตั้งแต่เยาว์วัยได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับแท่นบูชาปิตุภูมิ รวมถึงข้อสังเกตเชิงวิเคราะห์ในทิศทางที่ย้อนแย้งกับความคิดเห็นกระแสหลักของเกี่ยวกับส่วนใหญ่อาวไว้อย่างน่าสนใจ เขากล่าวว่า “แต่เดิมคนเวียดนามเชื่อตามลัทธิบูชาผี เชื่อตามญูสาว (Nho giáo-ลัทธิขงจื้อ) เชื่อในพิธีกรรม ดังนั้นแต่ละบ้านจะมีการตั้งศาลไ้วหน้าบ้านเพื่อเซ่นไหว้ทำบุญให้แก่วิญญาณเร่ร่อนที่เสียชีวิตในสงคราม นอกจากนั้นก็ยังมีการตั้งหิ้งและโต๊ะบูชาบรรพชน” ความคิดเห็นของเกี่ยวกับผู้นี้ยังไปไกลถึงขั้นที่ระบุว่า การจัดตั้งแท่นบูชาปิตุภูมินั้นเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบในการบูชาผู้นำตามแบบอย่างรัฐเผด็จการทหารในยุโรปอีกด้วย (Fuansak, Interview 24 August 2018)

สรุป

การเปลี่ยนผ่านอำนาจทางการเมืองจากรัฐบาล พลเรือน ภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์ไปสู่การขึ้นมามีอำนาจของฝ่ายทหารในช่วงปลายทศวรรษ 1940 (ค.ศ.1948–1949) ได้ส่งผลให้ประเทศไทยหันไปดำเนินนโยบายที่ใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกา และฝ่ายโลกเสรีมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าว รัฐบาลไทยจึงได้เริ่มดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อันเป็นเหตุให้มีการกำหนดมาตรการเพื่อกดดันผู้อพยพชาวเวียดนามมิให้เคลื่อนไหวทางการเมืองได้อย่างเสรีดังเช่นในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง อย่างไรก็ตาม องค์การชาตินิยมของชาวเวียดนามในเมืองไทยยังคงเล็งเห็นความสำคัญในการขับเคลื่อนสำนึกชาตินิยมของเกี้ยวบ่าวในเมืองไทยเพื่อเป็นแนวร่วมในการสนับสนุนการทำสงครามต่อต้านจักรวรรดินิยม โดยการหันไปใช้เครื่องมือเชิงประเพณีในลักษณะของลัทธิบูชาบุคคล (Cult of Personality) ด้วยการรณรงค์ให้มีการประดับภาพโฮจิมินห์และสัญลักษณ์ของความเป็นชาติเอาไว้บนแท่นบูชาปิตุภูมิ (Fartherland Altra-Bàn thờ tổ quốc) เพื่อการหล่อเลี้ยงจิตสำนึกของมวลชนเกี้ยวบ่าวให้ยังคงจินตนาการถึงความเป็นชาติด้วยสำนึกที่เรียกว่าชาตินิยมทางไกล (Loan-Distance Nationism) ต่อไปแม้ว่าพวกเขาจะมีได้อาศัยอยู่ภายในแผ่นดินปิตุภูมิ ก็ตาม

การบูชาโฮจิมินห์ด้วยนัยของลัทธิบูชาบุคคลผ่านแท่นบูชาปิตุภูมิในชุมชนเกี้ยวบาวนครพนมได้กลายเป็นพื้นที่ในการสร้างความทรงจำเกี่ยวกับวาระสำคัญของระบอบทางการเมืองแบบใหม่ที่ได้มีการจัดตั้งขึ้นในเวียดนามภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองภายใต้การนำของฝ่ายเวียดนามใต้ ทั้งนี้ การระลึกถึงวันสำคัญของชาติ เช่น วันชาติเวียดนาม วันเกิดโฮจิมินห์ วันระลึกถึงการปฏิวัติเดือนสิงหาคม หรือวาระสำคัญทางวัฒนธรรมที่คน

ในชุมชนรับรู้ร่วมกัน อาทิ วันตรุษญวน หรือแม้กระทั่งพิธีแต่งงาน ก็ได้ถูกผูกโยงเข้ากับการสร้างสำนึกความเป็นชาติและการสรรเสริญผู้นำทั้งสิ้น ทั้งนี้ รูปแบบของการบูชาโฮจิมินห์ที่ดำเนินไปในลักษณะของประเพณีประดิษฐ์ (Invented Tradition) ที่ได้ถูกกำหนดขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผน (Formalization) และมีลักษณะของพิธีกรรม (Ritualization) ศักดิ์สิทธิ์ในเชิงศาสนาและความเชื่อเพื่อให้เกิดการเชิดชูโฮจิมินห์และสัญลักษณ์ในความ เป็นชาติอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นการยอมรับจากสังคมเกี่ยว

บ่าวในพื้นที่ภาคอีสานไปโดยปริยาย นอกจากนั้นยังได้มีการกำกับควบคุมจากองค์กรชาตินิยมของเกี้ยวบ่าวอย่างใกล้ชิด ซึ่งส่งผลให้รูปภาพของโฮจิมินห์ได้รับการประดับอยู่ในแทบทุกครัวเรือนของเกี้ยวบาวนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1940 (ค.ศ.1948–1949) ไปจนกระทั่งสิ้นสุดสงครามเวียดนาม นอกจากนั้น การเทิดทูนโฮจิมินห์ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่นั้นยังเป็นที่รับรู้ในสังคมเกี้ยวบ่าวในภาคอีสานว่าเป็นการบูชาเทพเจ้าที่ยังคงมีชีวิต (ông thần sống)

การอภิปรายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างลัทธิบูชาบุคคลและสำนึกความเป็นชาติที่ปรากฏอยู่ภายนอกขอบเขตของรัฐ ในบทความชิ้นนี้ ในแง่หนึ่งได้สนับสนุนแนวคิดของเบเนดิก แอนเดอร์สัน ที่ได้เสนอว่าชาติเป็นชุมชนจินตกรรมทางการเมืองที่ถูกสร้างขึ้น และสำนึกถึงความเป็นชาติยังมิได้ปรากฏอยู่แค่ภายใต้ขอบเขตอธิปไตยของรัฐชาติเท่านั้น แต่มันยังเกิดขึ้นในชุมชนพลัดถิ่น ในลักษณะของสำนึกชาตินิยมทางไกลอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนมีความเห็นแตกต่างจากแอนเดอร์สันใน 3 ประเด็น คือ 1) สำนึกชาตินิยมทางไกลมิได้เกิดจากจิตสำนึกในการโยกย้ายแผ่นดินมาตุภูมิของผู้อพยพดังที่แอนเดอร์สันเสนอไว้เท่านั้น แต่มันยังถูกสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองในแผ่นดินปิตุภูมิของผู้อพยพดังเช่นที่เกิดขึ้นในชุมชนเกี้ยวบาวนครพนมอีกด้วย 2) สำนึกชาตินิยมทางไกลมิได้เกิดขึ้นในโลกยุคหลังอาณานิคมในชุมชนพลัดถิ่นที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากแผ่นดินปิตุภูมิดังที่ แอนเดอร์สันเสนอไว้เท่านั้น หากแต่สำนึกดังกล่าวยังได้ปรากฏให้เห็นอย่างเข้มข้นในชุมชนพลัดถิ่นที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากแผ่นดินปิตุภูมิในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ยุคอาณานิคมดังเช่นที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดนครพนม โดยมีลัทธิบูชาบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญในการพุ่มพักและหล่อเลี้ยงสำนึกชาตินิยมดังกล่าว และ 3) สำนึกชาตินิยมทางไกลอาจไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นเนื่องจากการพัฒนาของระบบการคมนาคมขนส่งและเทคโนโลยีการสื่อสารที่มีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น หากแต่มันยังสามารถเกิดขึ้นได้ในชุมชนพลัดถิ่นที่สมาชิกในชุมชนถูกปิดกั้นจากรัฐที่ตนเองเข้าไปอาศัยมิให้มีการแสดงออกถึงสำนึกชาตินิยมทางไกลและการปิดกั้นมิให้มีการสื่อสารทางการเมือง ทั้งนี้ องค์การ

แกนนำและสมาชิก ในชุมชนพลัดถิ่นอาจสร้างพื้นที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์ในเชิงชาตินิยมด้วยรูปแบบของประเพณีประติมากรรมเพื่อเป็นการสื่อสารทางการเมืองในรูปแบบปิดลับจนเกิดเป็นการรับรู้ร่วมกันและการจินตกรรมถึงความเป็นชาติร่วมกันระหว่างคนพลัดถิ่นกับผู้คนที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินปิตุภูมิ ในขณะที่เดียวกันก็ยังเป็นการควบคุมมิให้คนพลัดถิ่นได้จินตกรรมถึงความเป็นชาติในรูปแบบอื่นๆ ที่มีแนวโน้มคิดกระแสหลักภายในชุมชนพลัดถิ่นอีกด้วย

สำหรับข้อเสนอเพื่อการพัฒนาขึ้น จากการเก็บข้อมูลในแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประธานโฮจิมินห์ในพื้นที่นครพนมพบว่าในสถานที่ท่องเที่ยวแต่ละแห่งยังขาดข้อมูล

เชิงประวัติศาสตร์ที่น่าเชื่อถือและน่าสนใจ ดังนั้น ข้อมูลบางส่วนจากบทความวิชาการชิ้นนี้จึงสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการบรรยายในสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับประธานโฮจิมินห์ ในพื้นที่จังหวัดนครพนม เช่น บ้านลุงโฮจิมินห์ พิพิธภัณฑ์ประธานโฮจิมินห์ และอนุสรณ์สถานประธานโฮจิมินห์ ซึ่งสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดนครพนมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวจากกลุ่มความร่วมมือ 3 ประเทศ (ไทย-ลาว-เวียดนาม) 9 จังหวัดที่ใช้เส้นทางหมายเลข 8 และหมายเลข 12 ให้เข้ามาท่องเที่ยวในจังหวัดนครพนมเพิ่มมากยิ่งขึ้น

References

- Alias, Cuong. (2019, 18 February). *Adit khru kieo bao nakhon phanom [A Thai of Vietnamese Origin]*. An Interview.
- Alias, Fuangsak. (2018, 24 August). *Chao Thai chuasa Wiatnam changwat nakhon phanom [A Thai of Vietnamese Origin]*. An Interview.
- Alias, Hai. (2017, 24 August). *Chao Thai chuasa Wiatnam changwat Mukdahan [A Thai of Vietnamese Origin]*. An Interview.
- Alias, Huong. (2018, 24 August). *Nakthurakit chao Thai chuasa Wiatnam 'udoq thani [A Thai of Vietnamese Origin]*. An Interview.
- Alias, Lo. (2016, 12 July). *Adit khru kieo bao nakhon phanom [A Thai of Vietnamese Origin]*. An Interview.
- Alias, Pattana. (2018, 12 August). *Phu nam chumchon chuasa Wiatnam changwat nakhon phanom [A Thai of Vietnamese Origin]*. An Interview.
- Alias, Trong. (2016, 13 November). *Chao Thai chuasa Wiatnam changwat 'udoq thani [A Thai of Vietnamese Origin]*. An Interview.
- Alias, Vo Binh. (2019, 20 February). *Adit khru kieo bao nakhon phanom [A Thai of Vietnamese Origin]*. An Interview.
- An, Vu. (1977). *Sơ lược về phong trào cứu nước của Việt kiều ở Thái*. Unpublished manuscript.
- Anderson, B. (1998). Long-Distance Nationalism. *The Spectre of Comparisons: Nationalism, Southeast Asia and the World*, (58-74) New. York : Verso.
- Brocheux, P. (2007). *Ho Chi Minh: A Biography*. Translated by Claire Duiker. Cambridge : Cambridge University Press.
- Chính, N. (2013). *Sơ lược lịch sử Việt kiều Nakhon Phanom*. Unpublished manuscript.
- Dror, O. (2016). Establishing Hồ Chí Minh's Cult: Vietnamese Traditions and Their Transformations. *The Journal of Asian Studies*. 75(2), 433-466.
- Duiker, W. (2000). *Ho Chi Minh: A Life*. Hawai : The University of Hawai'i Press.
- Đảng Cộng Sản Việt Nam. (2000). Thư của Tổng bộ Việt Minh gửi cho các đoàn thể cách mạng Việt Nam ở hải ngoại. *Văn kiện Đảng toàn tập-tập 7(1940-1945)*, 475-479. Hà Nội: NXB Chính trị Quốc gia.
- Đảng Cộng Sản Việt Nam. (2002). Báo cáo của Bộ Chính trị tại Hội nghị lần thứ chín Ban Chấp hành Trung ương, họp từ ngày 19 đến 24 tháng 4 năm 1956. *Văn kiện Đảng toàn tập-tập*. 17(1956), 111-116.
- Ho Tai, H. (1995). "Monumental Ambiguity." In Keith Weller Taylor and John K. Whitmore (eds.). *Essays into Vietnamese Pasts*. Ithaca, New York : Cornell Southeast Asia Program Publications.
- Hoan, H. (1978). *Hoạt động cách mạng của Việt kiều ở Thái Lan (cuối thế kỷ XX-1975)*. Unpublished

- Hoang, C. (2016). Following Uncle HỒ to save the nation: Empowerment, legitimacy, and nationalistic aspirations in a Vietnamese new religious movement. *Journal of Southeast Asian Studies*, 47(2). 234-254. doi: 10.1017/S0022463416000060.
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (1983). *The Inventing of Traditions*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Joint Thai-U.S. Military Research and Development Center. (1967). *Changwat Handbook: Nakhon Phanom Province*. Bangkok : Thai Watana Panich.
- Marouda, M. (2013). The Unending Death of an Immortal: The State Commemoration of Hồ Chí Minh in Contemporary Việt Nam. *South East Asia Research*. 21(2), 303–321.
- Marr, D. (1984). *Vietnamese Tradition on Trial, 1920-1945*. Los Angeles, CA : University of California Press.
- _____. (2013). *Vietnam: State, War, and Revolution (1945–1946)*. Los Angeles, CA : University of California Press.
- Poole, P. (1970). *The Vietnamese in Thailand*. Ithaca and London : Cornell University Press.
- Popan, A. (2015). *The ABC of Sycophancy. Structural Conditions for the Emergence of Dictators' Cults of Personality. (Unpublished Doctoral Dissertation)*. Texas : University of Texas at Austin.